

O'ZBEKISTON MOLIYA TIZIMIDA MAHALLIY MOLIYANING O'RNI

Xikmatillayeva Dildora Shavkat qizi
“INTERNATIONAL SCHOOL OF FINANCE
TECHNOLOGY AND SCIENCE “ instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: O'zbekiston moliya tizimida mahalliy moliya o'z ahamiyatiga ega. Mahalliy moliyaning daromadlarni shakllantirish va xarajatlarini moliyalashtirish respublika moliya tizimidan o'ziga xos tarzda amalga oshiriladi. Mahalliy moliyaning rolini oshirish borasida respublikamizda bir qator aniq islohotlar amalga oshirilganiga qaramasdan bu borada hali yetarlicha muammolar mavjuddir. Ushbu maqolada ana shu jihatlarning o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Moliya, budget, davlat budjeti, mahalliy budget, respublika budjeti, mahalliy budget, daromadlar manbai, xarajatlar yo'nalishi, soliqlar, birlashtirilgan soliqlar, tartibga soluvchi daromadlar, budgetlararo munosabatlar, mahalliy soliqlar, optimallashtirish, daromadlarni taqsimlash.

Abstract: Local finance is important in the financial system of Uzbekistan. The generation of revenues and financing of local finance expenses is carried out in a unique way from the financial system of the republic. Despite the fact that a number of specific reforms have been implemented in our republic in terms of increasing the role of local finance, there are still enough problems in this regard. This article talks about the features of these aspects.

Key words: Finance, budget, state budget, local budget, republican budget, local budget, source of income, direction of expenses, taxes, attached taxes, standard income, interbudgetary relations, local taxes, optimization, income distribution.

Аннотация: Местные финансы имеют важное значение в финансовой системе Узбекистана. Формирование доходов и финансирование расходов местных финансов осуществляется уникальным образом из финансовой системы республики. Несмотря на то, что в нашей республике реализован ряд конкретных реформ в части повышения роли местных финансов, проблем в этом плане еще достаточно. В данной статье рассказывается об особенностях этих аспектов.

Ключевые слова: Финансы, бюджет, государственный бюджет, местный бюджет, республиканский бюджет, местный бюджет, источник доходов, направление расходов, налоги, прикрепленные налоги, нормативные доходы, межбюджетные отношения, местные налоги, оптимизация, распределение доходов.

Dunyoda moliya tizimining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan mahalliy moliya(budjetlar)ni¹⁸ shakllantirish, ularning mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlash masalalariga doimiy ravishda juda katta e'tibor berib kelinmoqda. Zero, hayotga

¹⁸ Mahalliy budjet" tushunchasi xalqaro amaliyotda "munitsipalitetlar budjeti", "kantonlar budjeti", "provinsiyalar budjeti", "prefekturalar budjeti", "shtatlar budjeti", "yerlar budjeti" va boshqa ko'rinishlarga ega

tatbiq etilayotgan davlat siyosatining muvaffaqiyati va, aksincha, uning muvaf-faqiyatsizligi hamda shularga mos ravishda hukumatning taqdiri, ko'p jihatdan, ana shunga bevosita bog'liq. Jahon amaliyotining ko'rsatishicha, keyingi yillarda aksariyat davlatlarda mahalliy moliya tizimining rolining oshishi kuzatilmoqda, ularning bu roli mahalliy budjetlar mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlash maq-sadida, natijaviylikka yo'naltirilgan budjetlashtirish va budjetlashtirishning dasturiy-maqsadli metodidan foydalanishga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Bu yo'nalishlarda muammolarni hal etish borasida, ayniqsa, jahonning taraqqiy etgan mamlakatlarida ma'lum bir yutuqlarga erishilgan bo'lishiga qaramasdan, biroq ularning orasida o'z yechimini kutayotgan muammolar ham mavjud.

Moliya kategoriyasi ham iqtisodiy, ham tarixiy kategoriya sifatida jamiyatning iqtisodiy munosabatlar tizimi asosiy lokomotiv funksiyani bajarib keladi. Moliya kategoriyasi va munosabatlar o'zagini pul fondlari va ular bilan bog'liq pulli munosabatlar tashkil qiladi. Moliya kategoriyasining tarixiyligi shundaki, u davlat faoliyati bilan bog'liq bo'lib, dastlabki davlatchilik shakllari paydo bo'lgandan to hozirgi kunga qadar uzoq davrdagi rivojlanish evolyutsiyasiga ega bo'lib, rivojlanib kelmoqda. Moliyaviy munosabatlarning ilk shakllari insoniyat taraqqiyo-tining quldorlik jamiyati bosqichida jamiyatning sinflarga bo'linishi va davlatning vujudga kelishi bilan bog'liq ravishda paydo bo'ldi. Muayyan hududda boshqaruv organi sifatida davlatning vujudga kelishi uning hokimiyat apparatini moddiy jihatdan ta'minlash, jamoat tartibini saqlash, mamlakatni himoya qilish, urush harakatlarini olib borish, ijtimoiy obyektlar va yo'llar qurish kabi vazifalarni bajarishi uchun ma'lum darajada pul mablag'lari ham bo'lishini taqozo eta boshladi. Xuddi shu holat o'z navbatida jamiyatda moliya paydo bo'lishini iqtisodiy zaruriyatga aylantirdi. Demak, davlatchilik tizimining vujudga kelishi moliyaning paydo bo'lishi uchun asosiy sabab bo'lib xizmat qildi.

Moliyaning o'zagini aksariyat iqtisodchilar ta'kidlaganidek, iqtisodiy taqsimot munosabatlar tashkil etishi, u davlat faoliyatining muhim ajralmas funksiyalari sifatida ham amal qila boshladi. Davlat o'z ehtiyojlarini moliyaviy jihatdan qondirishning asosiy vositasi bu milliy daromadni qayta taqsimlash tashkil eta boshladi(dastlabki davrlarda bunday taqsimot ancha sodda shaklda amalga oshirilgan, hali pul paydo bo'lmagan sharoitda taqsimot munosabatlari ham ham shunga mos holda amalga oshirilib kelingan). Ushbu taqsimot munosabatlari esa davlat miqyosida qandaydir pul fondlarini shakllantirishni taqozo eta boshladi. Ushbu pul fondlari milliy daromadning bir qismini qiymat shaklda ifoda etib, uni taqsimlash jarayoni ham alohida ijtimoiy-iqtisodiy muno-sabatlar tizimi va faoliyatni tashkil etadi.

Milliy daromadni qayta taqsimlash o'z-o'zidan amalga oshmaydi, uni taqsimlashning eng optimal usuli esa majburiy to'lovlar-soliqlarni joriy etishga olib keldi. Bu yerda shuni ko'rish mumkinki, davlat o'zining faoliyatni olib borish uchun zarur bo'ladigan moliyaviy mablag'larni ta'minlash(uni jamiyatdan undirish) bilan bir qatorda jamiyatning ikki sohasi: ishlab chiqarish va noishlab chiqarish sohasida o'zaro muvozanatni(proportsiyani) ta'minlashning ijtimoiy zarurligi keng qamroqli moliyaviy munosabatlarni keltirib chiqaradi.

Davlat budjeti tizimi mamlakat davlat budjeti tuzilishining tarkibiy qismi bo'lib, uning ma'lum bir qismini o'zida ifoda etadi. Shu ma'noda, davlat budjeti tizimi davlat budjetining o'zaro bog'liqlikda bo'lgan bo'g'inlarining o'zaro yig'indisidan iboratdir. Mamlakatning davlat budjeti tizimi jamiyatning siyosiy tuzilishiga, davlatning iqtisodiy tizimiga va uning ma'muriy-hududiy bo'linishiga bevosita bog'liq.

Har bir mamlakatning davlat budjeti tuzilmasi uning milliy davlat yoki ma'muriy-hududiy tuzilishi bilan belgilanadi. O'zbekiston Respublikasining davlat budjeti:

- Respublika budjetini;
- Qoraqalpog'iston Respublikasi budjetini va mahalliy budjetlarni o'z ichiga oladi.

O'z navbatida, Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika budjetini hamda shu respublikaga bo'ysunuvchi tumanlar va shaharlar budjetlarini o'z ichiga oladi. Viloyatlar budjeti esa viloyat budjetidan, viloyatga bo'ysunuvchi tumanlar va shaharlar budjetlaridan iboratdir. Shuningdek, tumanlarga bo'linadigan shaharlarning budjeti shahar budjetini va shahar tarkibiga kiruvchi tumanlar budjetlarini o'z ichiga oladi. Va nihoyat, tumanga bo'ysunadigan shaharlari bo'lgan tumanning budjeti tuman budjetidan va tuman bo'ysunuvidagi shaharlar budjetlaridan tarkib topadi.

O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksining 52-moddasiga ko'ra, "O'zbekiston Respublikasining respublika budjetidan ajratiladigan budjetlararo transfertlar Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika budjetining, viloyatlar viloyat budjetlarining va Toshkent shahri shahar budjetining daromadlari hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining respublika budjetiga tushadigan ayrim soliqlar va boshqa daromadlar Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika budjetiga, viloyatlarning viloyat budjetlariga, Toshkent shahrining shahar budjetiga qonunchilikda belgilangan miqdorlarda va tartibda taqsimlanishi mumkin. Soliqlar va boshqa daromadlar belgilangan normativlarga muvofiq Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika budjeti, viloyatlarning viloyat budjetlari, Toshkent shahrining shahar budjeti hamda tumanlar va shaharlar budjetlari o'rtasida qayta taqsimlanishi mumkin"¹⁹.

Keyingi ikki-uch yilda respublikamizda moliya tizimi, jumladan, mahalliy moliya tizimining muhim o'ziga xos xususiyatlariga e'tibor beradigan bo'lsak, bunda moliyalashtirishning ochiq budjet shakli tamoyillari qo'llanilib, mahalliy budjetdan moliyalashtiriladigan ko'pgina, ijtimoiy xarajatlar va iqtisodiy xarajatlarda o'z samarasini berib kelmoqda. Respublikamizda fuqarolik jamiyatining ko'rinishlarini rivojlantirishning bir shakli sifatida fuqarolarning takliflari va manfaatlarini e'tiborga olgan holda mahalliy budjet mablag'larini to'g'ri yo'naltirishga katta imkon yaratdi deb hisoblash mumkin.

Mamlakatimizda mahalliy budjetlar xarajatlarining samarali sarflanishini ta'minlash muammosini muvaffaqiyatli hal etishda bu yo'nalishdagi xalqaro tajribani o'rganish, tegishli xulosalarni chiqarish va ulardan O'zbekiston amaliyotida foydalanish imkoniyatlarini aniqlash ham muhim ahamiyatga ega. Budjet ahvolining qanday ekanligi bilan undan xarj qilinayotgan mablag'larning samarali sarflanishini ta'minlash o'rtasida to'g'ri proporsional bog'liqlik yo'q. Biroq shunday bo'lishiga qaramasdan, bizning fikrimizcha, budjet va, shu

¹⁹ O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksining 52-moddasi

jumladan, mahalliy budjetlar mablag'larining samarali sarflanishini ta'minlash nuqtayi nazaridan budjetning profitsitli ijro etilishiga nisbatan uning defitsitli ijro etilayotganligi ma'lum bir ustuvor (masalan, mablag'larning yetarli emasligi ularni sarflanishiga nisbatan munosabatni, jumladan, tejab-tergab, maqsadli, qonuniy va boshqalarni shakllantiradi) ahamiyat kasb etishi mumkin. Mahalliy budjetlar daromadlari va xarajatlarini shakllantirish, ularning maqsadli sarflanish holatlari ustidan moliyaviy nazorat tahlili bugungi kunda o'ziga xos muammolar mavjud bo'lib, ularning ilmiy-nazariy yechimlarini amalga oshirish zarurati tug'ilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining Budjet Kodeksi. 452-modda. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami. 52-I-son; 2014. –36-son.
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 25-dekabrda "2021-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat Budjeti to'g'risida"gi O'RQ – 657-sonli Qonuni. – www.lex.uz
3. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 464b.
4. Malikov T. S. Moliya. Darslik. –Toshkent. 2019. 985 b.
5. Срожиддинова З. Х. Бюджетная система Республики Узбекистан. Учебник. – Ташкент, – 2010.–С.480
6. Сычёв Н. Г., К. И. Таксир. Финансово-экономические проблемы муниципальных образований. – М.: Финансы и статистика. 2020. – С.703